

Summary

Artemenko I. A. Public policy against organized crime and corruption in Ukraine. — Article.

This article deals with the reorganization of the legal and structural and functional provisions to counteraction against organized crime and corruption in Ukraine. Author, based on analysis of existing viewpoints, world and national practice of combating organized crime and corruption expresses his own vision of the problem and propose a different approach to combating these phenomena.

Keywords: public policy, counteraction, criminal law policy, organized crime, corruption, structural-functional providing.

УДК 343.811

Д. В. Ягунов

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ТА КРИМІНОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ ЯК МЕТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ

Відповідно до ст. 50 КК України, застосування кримінального покарання переслідує цілі кари та виправлення засуджених. Крім того, покарання має на меті запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Вважається, що покарання завдяки кримінально-правовому залякуванню, поєднаному з моральним вихованням, здатне впливати на звички невизначеного широкого кола осіб.

Зазначена думка присутня майже у всіх наукових працях, які так чи інакше стосуються обґрунтування застосування кримінального покарання. Проте в цій статті ми спробуємо представити власний погляд на загальну превенцію як мету покарання та проаналізувати, наскільки покарання дійсно має загальнопревентивний ефект.

Ідея загальної превенції завжди відіграла важливу роль у розвитку філософії кримінального права. Беккарія, Бентам, Фейербах та багато інших вчених та філософів звертали увагу на загальну превенцію. Проте потреба у підтвердженні філософських ідей практичними напрацюваннями забезпечили загальній превенції розвиток саме у ХХ столітті.

Класичні праці норвезьких вчених Анденеса, Крісті та Матієсена, фінського дослідника Лайне, величезний пласт американських соціологічних досліджень залишили дуже мало простору для сучасного дослідника цього питання. Тому, досліджуючи проблематику загальної превенції, варто висловити припущення, що навряд сучасна наука може надати щось дійсно нове у площині дослідження превентивного ефекту покарання.

В наукових працях вітчизняних авторів проблема загальної превенції знайшла широке відображення. Проте, на жаль, ця мета кримінального покарання досліджувалася на рівні філософських припущень та абстракцій. Сьогодні загальна превенція як мета кримінального покарання потребує уточнення її філософського та кримінологічного обґрунтування з урахуванням реалій сучасної кримінальної політики.

Забігаючи трохи наперед, можна зазначити, що можливості загальної превенції як мети покарання залишаються таємницею із суттєвим присмаком скептицизму. Тому ця стаття є нашою спробою проаналізувати зазначену мету в контексті сучасних тенденцій кримінальної політики.

На перший погляд, загальна превенція є найпростішою для розуміння метою з переліку цілей кримінального покарання. Проте саме ця мета виявляється найбільш складною для практичного дослідження через складність методології пізнання цього питання.

Загальна превенція базується на двох стовпах — на болю та задоволенні. Людина як раціональний актор, який має свободу волі, обирає на власний розсуд свою лінію поведінки. І, якщо задоволення від дії переважатиме біль, людина здебільшого її вчинить. Якщо ж біль переважатиме задоволення, то людина, скоріше за все, буде утримуватися від певної дії. Тому, як зазначає американський кримінолог М. Крон, покарання має бути суворим лише для того, щоб переважити потенційну вигоду від злочину [1, 449].

Було б неправильним звужувати загальну превенцію лише до залякування. Покарання включає до свого потенціалу ефект трьох видів. По-перше, це власне залякування у вузькому розумінні. По-друге, покарання підсилює моральні заборони. По-третє, покарання може стимулювати законослухняну поведінку [2, 30].

Отже, функції загальної превенції можна звести до такого: 1) залякування у вузькому розумінні цього слова, коли злочинець виступає як раціональний актор, дбайливо вимірюючи баланс між задоволенням від злочину та болем від покарання; 2) демонстрація морального осуду вчинення деяких злочинів; 3) формування некримінального стилю поведінки; 4) виховання поваги до закону; 5) виховання звички підпорядковуватися владі.

Проте, аналізуючи проблематику загальної превенції, увага здебільшого фокусується на ефекті залякування. Мета загальної превенції сама по собі характеризується абстрактністю, а відтак — «незручністю» для перевірки відповідних наукових висновків на практиці. І саме компонент залякування має найбільші шанси, щоб розцінюватися як такий, що може бути перевірений за допомогою соціологічних досліджень.

Проте для законодавця більш важливим є формування громадянами моральної звички бути законослухняними, коли б вони не вчиняли злочинів незалежно від того, чи були їм відомі ті або інші кримінально-правові заборони з відповідними негативними наслідками.

Сучасні класичні кримінальні кодекси базуються на зазначеній вище ідеї раціонально встановленого балансу між болем та задоволенням, підвалини якої були закладені Чезаре Беккарія (1738–1794) та Джеремі Бентамом (1748–1832). На перший погляд, ніяких суперечностей в ідеї загальної превенції не існує. Проте мета загальної превенції насправді пов'язується з декількома обставинами, які в кінцевому рахунку надають підстави говорити про міфологізацію цієї мети.

По-перше, загальнопревентивна функція покарання створює парадигму, що домінує в сучасному суспільстві. Мета кримінально-правового залякування повністю інтегрована до загальноприйнятих цінностей сучасного суспільства.

Іншими словами, в сучасному суспільстві ідея про загальне кримінально-правове залякування була взята за перевірену теорію, хоч теорія насправді ніколи не перевірялася. Внаслідок цього була створена велика дистанція між філософським обґрунтуванням цієї мети та кримінологічним її підтвердженням.

Сучасне суспільство створює базову систему суспільної свідомості, де загальна превенція розглядається як наріжний камінь добре організованого суспільства. Лише тому, що уявлення про загальну превенцію є настільки парадигматичними в сучасному суспільстві, більшість соціальних подій набувають значущості в світлі цієї парадигми.

Так, коли рівень злочинності збільшується, ми говоримо, що санкції є недостатньо суворими і що суворіші заходи є необхідними для зниження злочинності. Коли рівень злочинності зменшується, використовується презумпція, що посилення кримінальної репресії зробило свою справу або соціальні характеристики найбільш криміногенних соціальних груп суттєво змінилися внаслідок сприйняття серйозності загрози кримінально-правових заходів.

По-друге, завдяки тому, що загальнопревентивний ефект покарання є настільки парадигматичним, тягар доказування перекладається на інші теорії. Внаслідок цього теорія загальної превенції стає теорією, яка надзвичайно негативно сприймає будь-яку критику.

По-третє, парадигматичність теорії загальної превенції дозволяє обґрунтувати її положення з позиції «здорового глузду», маючи при цьому лише мінімальні підтвердження або не маючи їх взагалі. Як слушно зазначає Анденес, «емпіричного дослідження психології підкорення закону ніколи не відбувалося. У цій галузі ми перебуваємо немов у доломброзіанській ері. І замість серйозних дискусій часто можна почути загальні бездоказові твердження на кшталт «Я вірю (не вірю) в загальну превенцію» [2, 65].

Це означає, що в світлі теорії загальної превенції: 1) навіть суперечливі події та дії інтерпретуються на її користь; 2) обов'язок невдачі теорії перекладається на її критиків; 3) «здоровий глузд» розглядається як найбільш важливе або навіть єдине підґрунтя теорії.

Класичні погляди на покарання, сформульовані Бентамом, базуються на раціональному злочинцеві, який вільно та розсудливо робить вибір між плюсами від вчинення злочину та мінусами від покарання, що загрожує за його вчинення. Класична школа розглядає це питання як таке, на яке начебто надана остаточна відповідь.

Проте класичний погляд на цю проблему має два слабких місця.

По-перше, значна відповідь людей не вчиняють злочини не через страх бути покараними, а завдяки своїм моральним установкам. Блискуче висловлення з цього приводу можна знайти в монографії норвезького кримінолога Анденеса: «Деякі люди, можливо, утримуються від вбивства через страх, що їх повісять, якщо вони його вчинять. Сотні тисяч утримуються від вбивства через те, що вбивство є огидним для них» [2, 43]. В. Туляков також слушно підкреслює: «Безліч заборон спрямовано на населення в цілому, але більшість злочинів вчиняють кримінально активні 10 %. Прошарок, що залишився, не реагує на

заборони, оскільки не бачить у такій поведінці сенсу та не розуміє характерних рис самих заборон» [3, 45–46].

По-друге, чи є злочинець раціональним актором — відповідь на це питання залишається відкритою. Не можна впевнено сказати, що злочинці, вчиняючи злочин внаслідок недостатнього самоконтролю, роблять раціональний вибір.

По-третє, загальна розмова про загальну превенцію повинна будуватися на аналізі кожного виду злочину окремо. Потенційний превентивний ефект покарання за вбивство абсолютно відрізняється від потенційного превентивного ефекту покарання за дорожньо-транспортну пригоду. Взагалі можна сказати, що вивчення загальнопревентивного ефекту кримінального закону в цілому не має сенсу.

Відповідаючи на питання щодо раціональності вибору при вчиненні злочину треба не забувати думку Анденеса: юрист має невеликий обсяг знань про психологію тих осіб, які вступають в конфлікт з законом. Тому він може не помітити ірраціональні фактори людської мотивації і конструє поверхові психологічні пояснення, які ґрунтуються на позиції, що злочин породжується свідомими раціональними думками про найбільший вигравш [2, 29].

Тому ми, в свою чергу, значною мірою дотримуємося думки, що не страх перед покаранням (*модель Бен-Тала*), а внутрішні моральні заборони (*психіатрична модель*) у першу чергу грають роль двигуна загальної превенції. Тому не можна не погодитися з Анденесом, що в аспекті дослідження загальнопревентивного покарання людей можна розділити на три групи: 1) законслухняні люди, які не вчиняють злочинів незалежно від загрози покарання; 2) потенційні злочинці, які б вчинили злочин, якби не загроза покарання; 3) злочинці, які, можливо, порушили б закон, проте не настільки, щоб це утримувало їх від вчинення злочинів. Ми можемо продовжити цей перелік 4-м пунктом, включивши до нього категорію звичних злочинців, які не мають ніякого страху перед покаранням. Водночас, як слушно зазначає Анденес, психологія раціонального вибору може бути застосована лише до деяких категорій злочинців (таких як «білокомірцеві» злочини та організована злочинність»). Варто думати, що багато з них будуть тверезо та розсудливо оцінювати ризики бути спійманими за відповідні злочини. Проте говорити про раціональність у випадку вбивства, вчиненого у побуті, або внаслідок бійки в ресторані, у випадку зґвалтування, вчиненого нетверезим чоловіком, або злочину, вчиненого групою підлітків, є несерйозним [2, 183].

«Наскільки залякування спрацьовує?» — саме це питання не залишає думок вчених та філософів, які так чи інакше аналізували загальну превенцію як мету покарання. Свого часу відомі радянські вчені А. Наташев та І. Стручков писали, що ефективність загального попередження злочинів має стати предметом спеціального дослідження. Поки що не існує конкретних соціологічних досліджень цієї проблеми, важко сказати наскільки ефективно вирішується проблема загального попередження завдяки покаранню [4, 20].

Висновок зарубіжних дослідників щодо теорії загальної превенції можна відобразити за допомогою думки норвезького кримінолога Анденеса: «У на-

ших ранніх дискусіях з питання загальної превенції ми повинні були спиратися на несистемний досвід, загальні психологічні раціональності, самоаналіз та історичний досвід. Чи можна сказати, що за останні десять років дослідження суттєво змінили ситуацію? Дати ясну відповідь не уявляється легким завданням» [5, 58].

Подібні думки є непоодинокими. Чимало західних кримінологів підсумували свої дослідження загальної превенції за допомогою висновку (Бейлєвельд (1979), Тен (1987), Уокер (1991), Хадсон (1996), Кавадіно (2000), Дігнен (2000) та інші).

Створюється складна ситуація. З одного боку, нелегко заперечувати загальнопропревентивний ефект кримінально-правових заборон. Дійсно інколи в деяких соціальних умовах деякі кримінальні санкції мають попереджувальний ефект.

Проте, з іншого боку, ідея, що посилення кримінальної репресії автоматично забезпечує досягнення загальнопропревентивної мети, не має очевидних доказів, які б були достатніми для того, щоб переконувати.

Інший проблемний аспект загальної превенції як мети покарання пов'язаний із визначенням поняття «страх перед покаранням».

Ідея про те, що потенційний злочинець не вчиняє злочин через страх бути покараним, здається нам простою або навіть примітивною. Проблема дискусії щодо превентивного потенціалу покарання пов'язана із суто суб'єктивним фактором. Йдеться про те, що *суворість покарання є оціночним поняттям*.

Крім того, занадто широкий підхід до проблеми загальної превенції не дає можливості аналізувати рівень впливу загрози покарання на окремого індивідуального злочинця. Покарання, яке для однієї особи буде соціально-психологічною катастрофою, для іншого може бути нісенітницею. Саме це Нільс Крісті визначив як «теорію вартості покарань» [6, 105]. Для окремих категорій громадян набагато більше значення має не страх бути викритим та покараним, а страх, що за покаранням буде слідувати відповідний скандал та зміна соціальної ролі. Державний службовець, який взяв хабар, позбавиться посади. Касира, який допустив розтрату, більше не візьмуть на аналогічну роботу. Вчитель, який вчинив розпусні дії, не зможе працювати в освітній сфері. Навпаки, сьогодні існують непоодинокі приклади, коли дезадаптовані люди без засобів до існування та місця проживання вчиняють злочини, щоб спеціально потрапити до в'язниці.

«Страхи перед покаранням» може означати для різних категорій людей: 1) страх, що суддя призначить максимальний строк покарання в межах санкції; 2) страх, що суддя замість умовного засудження призначить вирок з будь-яким реальним покаранням, пов'язаним із позбавленням волі; 3) страх, що взагалі буде будь-який вирок. Цей список можна розширяти, беручи до уваги, що для когось навіть повістка про виклик на допит до слідчого може викликати страх.

Крім того, виключно суб'єктивною є оцінка тривалості строку покарання.

Класичний погляд на цілі покарання шукає відповідь на питання: «Яка «концентрація кари» необхідна, щоб покарання мало загальнопропревентивний

ефект та дійсно залякувало? Враховуючи суто суб'єктивну природу «страху перед покаранням», можна впевнено сказати, що відповіді на нього ми надати не можемо. Тому замість відповіді на нього при розрахунку карального потенціалу покарання беруться не наукові дослідження, а філософські роздуми та фікції.

Підсумовуючи викладене вище, можна сказати, що створення теорії загальної превенції перебуває під загрозою завдяки неконкретності висновків щодо ролі залякування у сфері попередження злочинності. Поки що ми підтримуємо ідею, що повага до права як такого не має великою мотивуючої сили для більшості людей та відкидається ними, коли це входить в конфлікт з їх інтересами.

Злочинці мають уявлення про каральні заходи лише після того, як притягуються до відповідальності. Тому, якщо вони в подальшому цікавляться можливим покаранням за певний злочин, який вони можуть вчинити у майбутньому, вони роблять це не відповідно до ідей загальної превенції. Подібна цікавість розглядається лише як необхідність, що впливає з їх злочинної кар'єри.

Мета покарання — це ідеальний, передбачуваний результат, до якого прагне суспільство і держава, обмежуючи права і свободи людини, яка вчинила злочин [7, 129]. Тому в контексті «*мінімальної реальності мети покарання*» ми не можемо не визнати, що покарання повинно мати свою міфологію в контексті обґрунтування його цілей, проголошених в кримінальному законі. Надзвичайно критично ставлячись до виправлення засуджених як мети покарання, ми набагато з більшою повагою ставимося до загальної превенції, незважаючи на те, що ефект її дії залишається на рівні непідтвердженої гіпотези щодо багатьох видів злочинів.

Література

1. Криминология : пер. с англ. / под ред. Дж. Ф. Шелли. — СПб. : Питер, 2003. — 864 с.
2. Анденес И. Наказание и предупреждение преступлений / И. Анденес. — М. : Прогресс, 1979. — 264 с.
3. Туляков В. Шляхи кримінально-правового регулювання // Шлях до криминології. Пам'яті А. Закалюка : зб. матеріалів / Нац. акад. правових наук України, Координаційне бюро з проблем криминології та криминологічних досліджень. — К. : Запоріжжя, 2010.
4. Наташев А. Основы теории исправительно-трудового права / А. Наташев, И. Стручков. — М., 1967. — 190 с.
5. Mathiessen T. Prison on Trial / T. Mathiessen. — Winchester : Waterside Press, 2000. — 208 p.
6. Лайне М. Криминология и социология отклоненного поведения / М. Лайне. — Хельсинки, 1994. — 173 с.
7. Яремко О. Метка покарання в контексті антропологічного підходу до права // Підприємство, господарство і право. — 2007. — № 5.

Анотація

Ягунов Д. В. Філософсько-правове та криминологічне обґрунтування загальної превенції як мети кримінального покарання. — Стаття.

Стаття присвячена розгляду загальної превенції як мети кримінального покарання. Досліджується філософське обґрунтування зазначеної мети у класичних філософських працях та сучасних криминологічних дослідженнях. Увага фокусується на проблемі існування свободи волі.

Ключові слова: покарання, мета покарання, загальна превенція, свобода волі.

Анотація

Ягупов Д. В. Философско-правовое и криминологическое обоснование общей превенции как цели уголовного наказания. — Статья.

Статья посвящена рассмотрению общей превенции как цели уголовного наказания. Исследуется философское обоснование указанной цели в классических философских трудах и современных криминологических исследованиях. Внимание фокусируется на проблеме существования свободной воли.

Ключевые слова: наказание, цель наказания, общая превенция, свобода воли.

Summary

Yagunov D. V. Philosophical and legal and criminological study of general prevention as an aim of criminal punishment. — Article.

The article is focused on the general prevention as an aim of criminal punishment. The article investigates the philosophical justification of this aim in classical philosophical works as well as contemporary criminological researches. Attention is also focused on the problem of the existence of free will.

Keywords: punishment, aims of punishment, general prevention, free will.

УДК 347.962.2

М. Г. Мельник

ЗМІСТ КАТЕГОРІЇ «КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ» ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ СУДІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

Розбудова в Україні дієвої, ефективної судової системи безпосередньо пов'язана із формуванням високопрофесійного суддівського корпусу, що, у свою чергу, означає розробку теоретико-прикладної моделі кадрового забезпечення діяльності судів. Основу такої моделі має складати категоріально-понятійний апарат, заснований на аналітичному опрацюванні існуючого наукового доробку. Необхідно також враховувати специфіку судової системи, яка впливає на встановлення процедур підбору, добору, підвищення кваліфікації та службової кар'єри суддів, а також особливості службової діяльності працівників апарату судів.

Міжнародні стандарти у сфері судочинства не визначають загальних вимог до системи кадрового забезпечення діяльності судів, але стосуються конкретних питань формування та функціонування суддівського корпусу: етику і поведінку суддів, їх навчання, відбір, призначення суддів та дисциплінарні питання. Зокрема, слід навести такі міжнародні нормативно-правові акти, як Бангалорські принципи поведінки суддів, Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності, Європейська хартія про статус суддів, Висновок № 5 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо права та практики призначення